

**Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка**

Природничо-географічний факультет

Кафедра географії та геоекології

СИЛАБУС
навчальної дисципліни
«Ландшафтні регіони України»

І курс (2 магістерський РВО), І семестр
ОП «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота,
форми навчання – денна та заочна

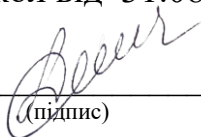
м. Кропивницький 2020

Автор силябусу – доктор географічних наук, професор кафедри географії та геоекології А.І. Кривульченко (електронна адреса: tavryda47@gmail.com, моб. Телефон: 0668052318).

Силабус розглянутий на засіданні кафедри географії та геоекології

Протокол від 31.08.2020 року № 1

Завідувач кафедри _____

(підпис)

(_ доц. Семенюк Л.Л._)

(ініціали та прізвище)

МЕТА І ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Мета викладання дисципліни — поглибити знання студентів щодо класифікації, систематики, регіональної специфіки ландшафтів України.

Завдання вивчення дисципліни:

поглибити знання студентів щодо теоретичних засад диференціації ландшафтів території України;

показати специфіку регіонів, характер їх еталонних територій й актуальність певних геоecологічних проблем;

сформувати у студентів базовий понятійно-термінологічний апарат щодо класифікації, районування території України, специфіки регіонів, характеру їх еталонних територій;

Теоретичне та практичне значення курсу. Теоретичне значення дисципліни полягає в усвідомленні ландшафтного різноманіття, ієрархічній побудові геокомплексів території України. Практичне значення курсу криється у можливості використання знань ландшафтного різноманіття України у викладацькій роботі, а також при вдосконаленні мережі природно-заповідного фонду України та під час вирішення проблем, пов'язаних з несприятливими стихійними природними процесами та явищами.

Перелік дисциплін, засвоєння яких є необхідним студентам для вивчення курсу — загальне землезнавство, ландшафтознавство, фізична географія України, фізична географія материків і океанів.

Відповідальності викладача

Забезпечення студентів знаннями щодо теоретичних засад диференціації ландшафтів території України, специфіки регіонів, характеру їх еталонних територій й актуальності певних геоecологічних проблем.

Сформування у студентів геосистемного й геоecологічного світоглядного мислення, розуміння ними виконання важливої екологічної місії через свою просвітницьку діяльність.

Відповідальності студента

Оволодіння знаннями щодо диференціації ландшафтів території України, специфіки регіонів, характеру їх еталонних територій й актуальності певних геоecологічних проблем.

Усвідомлення виконання важливої екологічної місії через свою просвітницьку діяльність.

Процедурне поле організації навчального процесу

Навчальний процес із засвоєння курсу має наступні складові:

прослуховування лекцій (загальна кількість – 30 годин) згідно представленої нижче Програми;

виконання практичних завдань (загальна кількість – 22 години) згідно лекційних занять та представленої нижче Програми;

системна перевірка знань під час проведення лекційних та практичних занять;

форми перевірки знань протягом семестру – тести, колоквиуми, контрольні роботи, підготовка рефератів, поточні усні відповіді, усна та письмова відповідь під час проведення курсового екзамену.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ «ЛАНДШАФТНІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ»

Змістовий модуль 1.

Теоретичні засади та реалізація ландшафтної диференціації України

Тема 1. Теоретичні засади систематики, типології та класифікації ландшафтів.

Латеральна та вертикальна різномасштабна диференціація геопростору. Сучасні теоретичні засади типології й класифікації ландшафтів. Типологічний та індивідуальний (регіональний) підходи до диференціації ландшафтів. Зональні, інтразональні та зонально-інтразональні ландшафтні комплекси. Поняття про систематику ландшафтних комплексів. Сутність фізико-географічного районування, його таксономічні одиниці та практична реалізація. Основоположний понятійно-термінологічний апарат щодо теоретичних засад систематики, типології та класифікації ландшафтів.

Тема 2. Історія географічно диференційованого розгляду території України. Історія ландшафтної типології України. Історія фізико-географічного районування території України. Праці Р. Траутфеттера, А.М. Бекетова, Ф.П. Кеппена, Г.І. Танфільєва та природна диференціація України в контексті природного районування «Європейської Росії». Геолого-геоморфологічні підходи П.А. Тутковського та Б.Л. Лічкова до «Природної районізації України». Поділ території України з позицій географічної зональності (Л.С. Берг). Колективні праці щодо детальної ландшафтної диференціації України та її фізико-географічного районування. Приклади ландшафтної диференціації окремих територій України.

Тема 3. Місце ландшафтів України в загальній систематичній класифікації ландшафтів світу та у фізико-географічному районуванні земної кулі.

Ландшафтна диференціація Землі за А.Г. Ісаченком та О.А. Шляпніковим (1989).

Тема 4. Ландшафтна структура України. Зональні, інтразональні та зонально-інтразональні ландшафтні комплекси України: теоретичні засади та

приклади різнорівневої систематики. Класифікація ландшафтів України. Псамоморфні, галогенні, флювіогляціальні ... ландшафти України.

Тема 5. Фізико-географічне районування України. Таксономічні одиниці фізико-географічного районування. Сучасний стан фізико-географічного районування України. Фізико-географічне районування України в контексті євразійського фізико-географічного районування.

Змістовий модуль 2.

Ландшафти рівнинної частини України

Тема 1. Загальні фізико-географічні закономірності рівнинної частини України. Зона мішаних лісів. Тополого-метричні особливості зони. Специфічні фізико-географічні особливості зони. Сучасні ландшафти та несприятливі фізико-географічні процеси і явища. Фізико-географічне районування зони. Специфіка та природно-заповідний фонд окремих регіонів зони.

Тема 2. Зона широколистяних лісів. Тополого-метричні особливості зони. Специфічні фізико-географічні особливості зони. Сучасні ландшафти та несприятливі фізико-географічні процеси і явища. Фізико-географічне районування зони. Специфіка та природно-заповідний фонд окремих регіонів зони.

Тема 3. Зона лісостепу. Тополого-метричні особливості зони. Специфічні фізико-географічні особливості зони. Сучасні ландшафти та несприятливі фізико-географічні процеси і явища. Фізико-географічне районування зони. Специфіка та природно-заповідний фонд окремих регіонів зони.

Тема 4. Зона степу. Тополого-метричні особливості зони. Специфічні фізико-географічні особливості зони. Сучасні ландшафти та несприятливі фізико-географічні процеси і явища. Фізико-географічне районування зони. Специфіка та природно-заповідний фонд окремих регіонів зони.

Змістовий модуль 3.

Гірські та аквальні ландшафти України

Тема 1. Гірські ландшафти Карпат. Тополого-метричні особливості Українських Карпат. Орографія Українських Карпат. Тектоніка та геолого-геоморфологічні особливості Українських Карпат. Клімат та внутрішні води Українських Карпат. Рослинний покрив та тваринний світ Українських Карпат. Фізико-географічне районування, регіональна специфіка та природно-заповідний фонд Українських Карпат.

Тема 2. Гірські ландшафти Криму. Тополого-метричні особливості Гірського Криму. Орографія Гірського Криму. Тектоніка та геолого-геоморфологічні особливості Гірського Криму. Клімат та внутрішні води

Гірського Криму. Рослинний покрив та тваринний світ Гірського Криму. Фізико-географічне районування, регіональна специфіка та природно-заповідний фонд Гірського Криму.

Тема 3. Аквальні ландшафти України. Води та ландшафти північно-західної шельфової зони Чорного моря. Води та ландшафти лиманів і заток Чорного моря. Води та ландшафти Азовського моря і його лиманів та заток. Води та ландшафти найбільших водосховищ країни.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Методичне забезпечення курсу “Ландшафтні регіони України” ґрунтується на:

- ✓ розробленій автором навчальній програмі та відповідному авторському електронному навчальному матеріалі, зокрема лекційному курсі, який представлений студентам в електронному варіанті (комп’ютерний клас природничо-географічного факультету);
- ✓ запропонованих автором курсу джерелах інформації (подається нижче);
- ✓ розроблених автором тестових завданнях, системі їх фіксації та оцінювання (приклади традиційних дидактичних тестів подаються нижче);
- ✓ спрограмованих автором практичних завданнях;
- ✓ розробленому автором до курсу “Ландшафтні регіони України” понятійно-термінологічному апараті (приклади подаються);
- ✓ представленому переліку екзаменаційних питань (див. нижче).

1. Джерела інформації

Основна друкована література

1. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України. – К.: Знання, 2003. – 479 с.
2. Національний атлас України. - ДНВП “Картографія”, 2008. – с. 439.
3. Исаченко А.Г., Шляпников А.А. Природа мира: Ландшафты. – М.: Мысль, 1989. – 504 с.

Додаткова література

1. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2005 (у 2-х томах).
2. Кривульченко А.І. Сухі степи Причорномор'я та Приазов'я: ландшафти, галогехімія ґрунто-підґрунтя. - К.: Гідромакс, 2005. - 354 с.

3. Маринич А.М., Пащенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР: Ландшафты и физико-географическое районирование. – К.: Наукова думка, 1985. – 224 с.
4. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізико-географічне районування / Географічна енциклопедія України. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1989-1993. Т.3: П-Я. – С. – 340-343.
5. Маринич О. М. Удосконалена схема фізико-географічного районування України / О. М. Маринич, Г.О. Пархоменко, О.М. Петренко, П.Г. Шищенко // Укр. географ. журн. - 2003. - № 1. - С. 16-20.
6. Физико-географическое районирование Украинской ССР / Под ред. В.П. Попова, А.М. Маринича, А.И. Ланько/. – К.: Киев. гос. ун-т, 1968. – 683 с.

Електронні інформаційні ресурси

1. Електронний варіант лекцій професора А.І. Кривульченка з курсу «Ландшафтні регіони України», що представлений в комп'ютерному класі природничо-географічного факультету ЦДПУ імені Володимира Винниченка (варіант від 7.09.2019 р.).
2. Електронний варіант навчально-методичного комплексу з курсу «Ландшафтні регіони України» що представлений в комп'ютерному класі природничо-географічного факультету ЦДПУ імені Володимира Винниченка (варіант від 7.09.2019 р.).

2. Приклад фрагменту

традиційного дидактичного тестового завдання

(Фрагмент розділу – «Теоретичні засади типології та класифікації ландшафтів»)

1. Поняття «ландшафт» у вузькому фізико-географічному контексті означає:
  - А** форму рельєфу
  - Б** комплексне природно-антропогенне утворення
  - В** природне утворення, в якому взаємопов'язані різні геокомпоненти
2. Виявлення і картографування ландшафтів здійснюється на основі:
  - А** комплексу геокомпонентних ознак
  - Б** певного ведучого геокомпонента
  - В**. особливостей форм рельєфу
3. В ієрархії елементарних ландшафтних комплексів локального рівня ключовим утворенням, що виділяється на основі елементів форм рельєфу є:
  - А** урочище
  - Б** фація
  - В** місцевість

- Г ландшафт
Д підурочище
4. Процес виділення елементарних ландшафтних комплексів від найнижчого рівня до вищих здійснюється на основі:
А дедуктивного підходу
Б консервативного підходу
В індуктивного підходу
5. Типологічний підхід до класифікації ландшафтних комплексів здійснюється на основі:
А індивідуальності ландшафтних утворень
Б повторюваності в різних регіонах
В дрібномасштабності
-

3. Приклад практичного завдання

Практична робота № 1

(Теоретичні засади регіональної диференціації)

1. Користуючись спеціальними словниками, зафіксувати й проаналізувати 5 дефініцій поняття «ландшафт» (з обов'язковим зазначенням джерел інформації).
2. Користуючись фізико-географічним атласом світу (1964 р.) або монографією Л.С. Берга «Географические зоны Советского Союза» (1952 р.), скласти таблицю, в якій представити місце ландшафтів України в загальній системі ландшафтної диференціації всього світу або колишнього Радянського Союзу.
3. Проаналізувати теоретичну частину монографії А.Г. Ісаченка та О.А. Шляпнікова «Ландшафты» (1989, с. 4-15), відповідно скласти таблицю класів та типів ландшафтів Землі з показом місця в такій таблиці ландшафтів України.

Рекомендована література до практичного заняття

Базова література

1. Ісаченко А.Г., Шляпников О.М. Ландшафты. М.: Мысль, 1989. – 504 с.
2. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України. – К.: Знання, 2003. – 479 с.
3. Михайлов Н.И. Физико-географическое районирование. М.: МГУ, 1985. – 183 с.
4. Національний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2007. – с. 439.
5. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. – К.: Выща школа, 1988. – 192 с.
6. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005 (у 2-х томах).

Допоміжна література

1. Маринич А.М., Пащенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР: Ландшафты и физико-географическое районирование. – К.: Наукова думка, 1985. – 224 с.
  2. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізико-географічне районування / Географічна енциклопедія України. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1989-1993. Т.3: П-Я. – С. – 340-343.
  3. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. – Киев – Одесса: Выща школа, - 1988. – 187 с.
-

4. Приклад понятійно-термінологічного апарату до теми «Теоретичні засади типології та класифікації ландшафтів. Історія досліджень диференціації ландшафтів України»

1. Система	24. Геотон
2. Комплекс	25. Екотон
3. Структура	26. Типологічний підхід до диференціації ландшафтів
4. Систематика	27. Індивідуальний (регіональний) підхід до диференціації ландшафтів
5. Класифікація	28. Просторово-часова ландшафтна диференціація
6. Типологія	29. Ландшафтна структура
7. Регіон	30. Фізико-географічне районування
8. Геокомпонент	31. Фізико-географічна країна
9. Природна система	32. Фізико-географічна зона
10. Природно-територіальний комплекс (ПТК)	33. Фізико-географічна підзона
11. Геокомплекс	34. Фізико-географічна область
12. Геосистема	35. Фізико-географічна провінція
13. Ландшафт	
14. Ландшафтний комплекс	
15. Природно-антропогенний комплекс	
16. Ландшафтна диференціація	
17. Ландшафтна межа	
18. Ландшафтогенез	
19. Ландшафтний моніторинг	
20. Ландшафтна зона	
21. Географічна зона	
22. Природна зона	
23. Ландшафтне картографування	

5. Програмні компетентності

У результаті вивчення курсу з ландшафтних регіонів України у студента мають бути сформовані наступні **компетентності**:

1. Загальні:

Системні компетентності:

ЗК1 – Знання та розуміння ландшафтних регіонів України як теоретико-прикладної галузі знань, яка окреслює специфічні риси різних регіонів країни і їх місце у загальній системі геокомплексів як своєї країни, так і інших регіонів світу.

ЗК3 – Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, які дозволять розуміти ступінь пов'язаності одних регіонів з другими, місце одних ландшафтів серед інших.

ЗК6 – Здатність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях, виявляти, ставити та вирішувати проблеми, генерувати нові ідеї.

Інструментальні компетентності:

ЗК8 – Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій в процесі навчання, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК10 - Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК11 – Здатність використання знання іноземних мов.

2. Спеціальні (фахові):

ФК1 - здатність демонструвати знання об'єктно-предметної суті, понятійно-термінологічного апарату, особливостей ландшафтної структури і фізико-географічного районування України.

ФК2 - здатність застосовувати базові знання з раніше вивчених геокомпонентних дисциплін до пояснення певних специфічних геокомпонентних і геокомплексних особливостей різних геокомплексів України.

ФК3 - здатність використовувати поняття й терміни, закономірності й закони, концепції, парадигми для характеристики географічних явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, в межах України, локальному).

ФК4 - здатність належно використовувати географічну термінологію, ефективно й вільно передавати географічні ідеї, принципи, теоретичні засади письмовими, усними та візуальними засобами.

ФК5 - здатність до пошуку джерел географічної інформації та її наукового опрацювання і використання, зокрема, порівняння, аналізу і представлення на основі географічних методів і підходів, у тому числі інформаційних технологій.

ФК12 – володіння знаннями з інформатики та ГІС-технологій в обсязі необхідному для роботи вчителя географії, здатність до використання програмних засобів і роботи в комп'ютерних мережах, уміння створювати бази даних і використовувати інтернет-ресурси, використовувати ГІС-технології для вирішення задач, пов'язаних з просторово-розподіленою інформацією, працювати з просторово-розподіленою інформацією в середовищі ГІС для створення тематичних карт.

ФК13 - здатність до системного географічного мислення, розуміння та пояснення основних фізико-географічних процесів, що відбуваються у географічному просторі на різних просторових та часових рівнях його організації, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між діяльністю людини та довкіллям.

ФК14 - здатність проектувати і складати різноманітні тематичні карти, застосовувати основні графічні прийоми при побудові карт.

ФК15 - здатність до розуміння та пояснення специфічних особливостей певних природно-заповідних територій країни, що поширені в різних зональних та інтразональних умовах.

ФК16 - здатність усвідомлювати, пояснювати особливості зміни геокомплексів окремих регіонів країни під впливом глобальних кліматичних змін і під впливом інтенсивного антропогенного пресингу з відповідним проявом нових на території України природно-антропогенних ландшафтів.

6. Питання до екзамену з курсу «Ландшафтні регіони України»

1. Сутність початкових регіонально-типологічних досліджень території України в ХІХ – на початку ХХ століть (Р. Траутфеттер – Л.С. Берг).
2. Сутність регіонально-типологічних досліджень території України в ХХ столітті (від «Фізико-географічного районування Української РСР», 1957-1967 рр. до НАУ, 2007 р.).
3. Систематика ландшафтів України. Теоретичні засади класифікації ландшафтів України.
4. Сутність та специфіка типологічного й індивідуального (регіонального) підходів до диференціації ландшафтів.
5. Сутність типологічної класифікації ландшафтів України.
6. Сутність та специфіка зональних, інтразональних та зонально-інтразональних ландшафтних комплексів. Азональні ландшафти.
7. Сутність, мета, таксономічні одиниці фізико-географічного районування.
8. Сутність понять та термінів: система, комплекс, структура, систематика, класифікація, типологія.
9. Сутність понять та термінів: природно-територіальний комплекс (ПТК), геокомплекс, геосистема, ландшафт, ландшафтний комплекс, природно-антропогенний комплекс.
10. Сутність понять та термінів: зональні ландшафтні комплекси, інтразональні ландшафтні комплекси, зонально-інтразональні ландшафтні комплекси.
11. Сутність та специфіка понять: “тип ландшафту”, типологія ландшафтів”, “класифікація ландшафтів”, “систематика ландшафтів”, “фізико-географічне районування”, “таксономічні одиниці ландшафтної диференціації”.
12. Сутність понять та термінів: природна зона, географічна зона, ландшафтна зона, фізико-географічна зона, фізико-географічна країна, фізико-географічна підзона, фізико-географічна провінція, фізико-географічна область.
13. Сутність понять та термінів: вертикальна поясність, схилова мікрозональність, підзональна диференціація, гіпсометричні рівні, флювіогляціальні геокомплекси, рівнинні геокомплекси, низовинні геокомплекси, височинні геокомплекси, низинні геокомплекси.
14. Загальні особливості типологічної класифікації ландшафтів та фізико-географічного районування України.
15. Інтразональні рівнинні ландшафтні комплекси України та їх приклади.
16. Азональні ландшафтні комплекси України та їх приклади.
17. Таксономічні одиниці типологічної класифікації ландшафтів та фізико-географічного районування України.
18. Сутність та специфіка понять: клас ландшафтів, тип ландшафтів, підтип ландшафтів, рід ландшафтів, вид ландшафтів.
19. Сутність та специфіка понять: товтрові ландшафти, галогенні ландшафти, гляціальні ландшафти, перигляціальні ландшафти, псамофітові (псамітові) ландшафти.

20. Геокомпонентна характеристика зони мішаних хвойно-широколистяних лісів України.
21. Геокомплексна характеристика зони мішаних хвойно-широколистяних лісів України.
22. Геокомпонентна характеристика зони широколистяних лісів України.
23. Геокомплексна характеристика зони широколистяних лісів України.
24. Геокомпонентна характеристика зони лісостепу України.
25. Геокомплексна характеристика зони лісостепу України.
26. Геокомпонентна характеристика зони степу України.
27. Геокомплексна характеристика зони степу України.
28. Сутність та специфіка понять: флювіальні геокомплекси, флювіогляціальні геокомплекси, кріогенні процеси, суфозійно-просадкові процеси.
29. Аналоги фізико-географічних зон території України в інших регіонах світу.
30. Найбільш специфічні геокомпонентні риси зони мішаних хвойно-широколистяних лісів.
31. Домінуючі типи ландшафтів зони мішаних хвойно-широколистяних лісів в Україні.
32. Домінуючі типи ландшафтів зони широколистяних лісів в Україні.
33. Домінуючі типи ландшафтів зони лісостепу в Україні.
34. Домінуючі типи ландшафтів підзони північного степу в Україні.
35. Домінуючі типи ландшафтів підзони сухого степу в Україні.
36. Найбільш специфічні геокомпонентні риси зони широколистяних лісів.
37. Найбільш специфічні геокомпонентні риси зони лісостепу України.
38. Найбільш специфічні геокомпонентні риси північностепової підзони України.
39. Найбільш специфічні геокомпонентні риси середньостепової підзони України.
40. Найбільш специфічні геокомпонентні риси сухостепової підзони України.
41. Фізико-географічна диференціація зони мішаних хвойно-широколистяних лісів України.
42. Фізико-географічна диференціація зони широколистяних лісів України.
43. Фізико-географічна диференціація зони лісостепу України.
44. Фізико-географічна диференціація зони степу України.
45. Рівень заповідності фізико-географічних зон України, причини неоднаковості.
46. Національні природні парки та заповідники зони мішаних хвойно-широколистяних лісів.
47. Тополого-метричні особливості Гірського Криму. Орографія Гірського Криму.
48. Тополого-метричні особливості Українських Карпат. Орографія Українських Карпат.

49. Спільне та різне в характері геолого-геоморфологічних особливостей Гірського Криму та Українських Карпат.
50. Спільне та різне в характері прояву вертикальної поясності в Гірському Криму та в Українських Карпатах.
51. Аквальні ландшафти північно-західної шельфової зони Чорного моря.
52. Особливості водних мас північно-західної шельфової зони Чорного моря.
53. Води та ландшафти Дніпровсько-Бузького лиману.
54. Води та ландшафти Ягорлицької затоки.
55. Водосховища України як антропогенні аквальні геокомплекси.